

Wołoszyński, Ryszard W.

Sprawozdanie z działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN w 1999 r.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 45/2, 157-164

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dyrekcja Instytutu za najważniejsze osiągnięcia naukowe w roku ubiegłym uznała książki: *Historię Nauki Polskiej. Nauki Filologiczne* i B. Orłowskiego *Technika*.

Andrzej Śródka
(Warszawa)

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI
KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN W 1999 R.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-ORGANIZACYJNA

Zgodnie z tradycją Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN każde z zebrań plenarnych składało się z dwóch części: naukowej (przeważnie o charakterze interdyscyplinarnym) i organizacyjnej. W naukowej części tych posiedzeń uczestniczyli poza członkami Komitetu także inni historycy różnych dziedzin nauki z całego kraju, co ma istotne znaczenie, upowszechniając problematykę tej wielospecjalistycznej dyscypliny.

1. Zebrania plenarne

A) 12 lutego 1999 r. Temat referatu: *Fizjologia krążenia krwi w perspektywie historycznej. Jak teoria Harvey'a zahamowała rozwój medycyny*. Referat wygłosił prof. dr med. Andrzej Śródka (Warszawa). W. 1628 W. Harvey napisał pracę o ruchu serca i obiegu krwi u zwierząt. Datę tę przyjmuje się za początek fizjologii człowieka i zwierząt. Harvey stwierdził, że krew żylna zmienia się w płucach w krew tętniczą oraz, że zastawki żyłne wymuszają jednokierunkowy przepływ krwi. Do tej teorii krytycznie ustosunkował się R. Lower. Doszedł on do wniosku, że w płucach krew żylna pozbywa się substancji szkodliwych, a na ich miejsce przyjmuje zawarty w powietrzu czynnik ożywczy (rodzaj pneumy) i przekształca się w krew tętniczą. Wynika z tego, że krew tętnicza zwierząt i ludzi powinna mieć właściwości leku. Od tego momentu datują się pierwsze transfuzje, które jednak zostały niebawem zakazane ze względu na ich konsekwencje, tj. liczne zgony pacjentów. Stosowane na szeroką skalę upusty krwi żyłnej, powszechne do połowy XIX w, zyskały na znaczeniu przez podbudowę pseudo-teorią naukową. Dopiero w połowie XIX w. krakowski lekarz

J. Dietl udowodnił, że upusty krwi przynoszą szkodę – szczególnie w chorobach płuc.

W bardzo ożywionej dyskusji, w której uczestniczyli głównie historycy medycyny i nauk fizyczno-chemicznych, poruszono m.in. kwestię czynnika ożywczego zawartego w powietrzu oraz ambiwalentną rolę błędu w dziejach nauki. Do tezy wysuniętej przez prof. Śródkę, jakoby teoria Harvey'a zahamowała rozwój medycyny, ustosunkował się polemicznie w obszernym wystąpieniu dr med. R. Meissner (Zakład Historii Medycyny w Poznaniu), zwracając uwagę, że upusty krwi znajdowały uzasadnienie w starej teorii o patologii humoralnej.

- B) 8 czerwca 1999 r. referat pt. *Czasopismo „Problemy“ w polskim życiu intelektualnym po II wojnie światowej* wygłosił członek honorowy Komitetu – prof. dr Józef Hurwic z Marsylii – wieloletni redaktor naczelny tego wiodącego pisma popularnonaukowego w okresie powojennym. W posiedzeniu uczestniczyło bardzo liczne grono profesorów z różnych dyscyplin nauki, którzy rozpoczynali swoją drogę naukową, debiutując właśnie na łamach „Problemów“.
- C) 11 października 1999 r. Posiedzenie poświęcone było sybirackim tradycjom Nałęczowa (z czynnym udziałem przedstawicieli Prezydium Towarzystwa Przyjaciół Nałęczowa, obchodzącego 90-lecie istnienia). Referaty wygłosili: mgr H. Bukowska – przewodnicząca TPN (Nałęczów) o uroczystościach jubileuszowych i inicjatywach popularnonaukowych Towarzystwa z tej okazji; dr A. Kuczyński (Wrocław), współprzewodniczący Komisji Syberyjskiej KHNiT PAN, o polskich lekarzach na Syberii i o ich działalności naukowo-badawczej; mgr J. Sołdek (TPN Nałęczów) kontynuował ten temat, mówiąc o Sybirakach w Nałęczowie na przełomie XIX/XX w. Podkreślił rolę pracy tych lekarzy, którzy powrócili z Syberii i osiedlili się w Nałęczowie, dla rozwoju uzdrowiska. W ostatniej części tego posiedzenia, mającego charakter naukowej sesji, dr H. Lichočka, historyk chemii z Warszawy, mówiła o wodach leczniczych Nałęczowa. W ożywionej dyskusji o charakterze wielodyscyplinarnym uczestniczyli zarówno członkowie KHNiT, jak i goście z Nałęczowa, m.in. burmistrz W. Wójcik, który obiecał pomoc finansową w wydawaniu serii publikacji, przygotowanych przez członków KHNiT i TPN, a dotyczących Sybiraków lekarzy, którzy przyczynili się do rozwoju uzdrowiska. Tak więc dzięki tej sesji zarysowała się konkretna współpraca naukowa Komitetu z twórczym środowiskiem nałęczowskim.
- D) 15 grudnia 1999 r. Zebranie poświęcone promocji książki prof. dra med. T. Brzezińskiego pt. *Polskie peregrynacje po dyplomy lekarskie (od średniowiecza po odzyskanie niepodległości w 1918 r.)* Warszawa 1999, 506 s. (T. 9 serii KHNiT PAN pn. „Rozprawy z dziejów nauki i techniki“).

Współorganizatorem tej części posiedzenia był wydawca serii, tj. Wydawnictwo RETRO-ART.

Walory źródłowe książki przedstawił prof. dr med. Andrzej Śródka, dyrektor Instytutu Historii Nauki PAN, podkreślając, że będzie ona stanowić podstawę materiałową w pracach badawczych wielu historyków medycyny. Sylwetkę naukową Autora, długoletniego rektora najpierw Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi, a następnie Akademii Medycznej w Szczecinie, nakreślił prof. dr hab. Andrzej Felchner (WSP Kielce – Filia Piotrków Tryb.), podkreślając szczególnie wielkie zdolności organizacyjne oraz osiągnięcia w pracy dydaktycznej Autora książki. Sam Autor krótko zarysował swą drogę życiową jako historyka medycyny.

Druga część posiedzenia – organizacyjna – była poświęcona omówieniu działalności zagranicznej KHNiT, a szczególnie współpracy z IUHPS/HS – prof. dr hab. Roman Duda (Wrocław).

2. Posiedzenia Prezydium KHNiT

- A) 12 lutego 1999 r. omówiono szczegółowo regulamin wyboru członków KHNiT PAN, zatwierdzony w tym dniu na zebraniu plenarnym KHNiT PAN. Ustalono zakres obowiązków i terminy działań Komisji Wyborczej, której przewodniczącym został prof. dr hab. Tadeusz M. Nowak (w wyniku tajnych wyborów na posiedzeniu plenarnym). Do pomocy przydzielono mu jako sekretarza technicznego mgra Artura Nojszewskiego.
- B) 11 października 1999 r. przedyskutowano sprawę opublikowania przez Komitet, w serii „Rozprawy z dziejów nauki i techniki“, korespondencji Jana Jonstona z Samuelem Hartlibem (XVII w.), przygotowanej przez W.J. Hitchensa, Adama Matuszewskiego i Johna Younga w ramach współpracy z Uniwersytetem w Sheffield. Wydawnictwo to finansuje Brytyjska Akademia Nauk (grant). Redakcję naukową tomu powierzono prof. drowi Tadeuszowi M. Nowakowi, który wydał liczne XVII-wieczne materiały źródłowe. Jako termin ukazania się książki przewidziano połowę roku 2000.

3. Zebrania Komisji

W ramach Komitetu Historii Nauki i Techniki działają następujące Komisje:

Komisje Specjalistyczne:

- a) Komisja Historii Nauk Społecznych – przewodniczący: prof. dr hab. Lech Mokrzecki (Gdańsk)
- b) Komisja Historii Nauk Ścisłych – współprzewodniczący: dr Zofia Pawlikowska-Brożek (Kraków, Sekcja Historii Nauk Matematyczno-Astronomicznych), prof. dr hab. Roman Mierzecki (Warszawa, Historia Nauk Fizyczno-Chemicznych)
- c) Komisja Historii Nauk Przyrodniczych – przewodniczący: prof. dr hab. Tomasz Majewski (Warszawa)
- d) Komisja Historii Medycyny – przewodniczący: prof. dr med. Tadeusz Brzeziński (Szczecin)
- e) Komisja Historii Nauk Technicznych – współprzewodniczący: prof. dr hab. Irena Turnau (Warszawa), inż. Jerzy Jasiuk (Warszawa)

Komisje Interdyscyplinarne:

Komisja Syberyjska – współprzewodniczący dr Antoni Kuczyński (Wrocław), prof. dr hab. Zbigniew J. Wójcik (Warszawa)

Do najbardziej aktywnie działających Komisji w roku sprawozdawczym należała m.in. Komisja Syberyjska. Odbyły się trzy posiedzenia – w każdym uczestniczyło 20–30 osób – z 12 referatami i komunikatami. Ważne znaczenie poznawcze miały referaty prof. dr hab. W. Śliwowskiej o słowniku biograficznym zesłańców, dr Z. Strzyżewskiej o zesłaniach do guberni permskiej i prof. dr hab. G. Brzęka o polskich badaczach Bajkału. Referaty te zostały ogłoszone drukiem. Członkowie Komisji wystąpili z referatami na kilku międzynarodowych konferencjach naukowych (np. Rosja – Tomsk, Jakuck., Białoruś – Nieśwież, Austria – Wiedeń).

Spośród Komisji Specjalistycznych Komisja Historii Medycyny, wspólnie z Towarzystwem Historii Medycyny, zorganizowała w dniach 14–15 października 1999 r. zjazd polsko-niemiecki poświęcony historii szpitalnictwa w Polsce i Niemczech. Uczestniczyło 45 historyków z obydwu krajów.

Sekcja Historii Nauk Matematyczno-Astronomicznych była współorganizatorem (współ z Sekcją Historii Matematyki Polskiego Towarzystwa Matematycznego oraz Instytutem Matematycznym Uniwersytetu Szczecińskiego) Szkoły Letniej Historii Matematyki, która odbyła się w dniach 17–21 maja 1999 r. w Kołobrzegu, a poświęcona była matematyce XVIII wieku. Uczestniczyli w niej również zagraniczni historycy matematyki.

Komisja Historii Techniki współorganizowała z Prezydium Komitetu Historii Nauki i Techniki Sesję Wyjazdową Komitetu *Śladami Ignacego Łukasiewicza*, w której uczestniczyło 40 osób (*vide pkt. 4*).

Zreorganizowana w nowej kadencji KHNiT (1999–2002) Komisja Historii Nauk Społecznych odbyła jedno posiedzenie w Gdańsku (9 listopada) z referatem

dra Grzybowskiego o miejscu historii nauki w programach polskich Wyższych Szkół Pedagogicznych w latach 1946–1956.

4. Sesja wyjazdowa

W dniach 29 maja–1 czerwca 1999 odbyła się sesja wyjazdowa (40 osób) *Śladami Ignacego Łukasiewicza* na Ziemię Rzeszowską, Podkarpacie, gdzie w Bóbrce znajduje się Muzeum Przemysłu Naftowego im. I. Łukasiewicza. Zorganizowano tu sesję naukową. Uczestnicy zwiedzili dokładnie skansen im. I. Łukasiewicza, Okręgowe Muzeum Lamp Naftowych w Krośnie, cmentarz w Zręcinie, gdzie znajduje się grób Łukasiewicza, unowocześnioną rafinerię ropy naftowej w Jedliczach (powstała 1899–1902). Ponieważ charakter sesji wyjazdowej był wielodyscyplinarny, zwiedzono również Muzeum-Skansen Budownictwa Ludowego w Sanoku, dworek Marii Konopnickiej w Żarnowcu, renesansowo-barokowy zamek w Baranowie i inne obiekty związane z historią różnych dyscyplin na trasie.

Naukowa sesja wyjazdowa KHNiT wzbudziła duże zainteresowanie środowisk lokalnych oraz prasy i radia – świadectwem tego są artykuły (np. „Przegląd Geologiczny“ 1999 Nr 11, s. 961–963; „Tysol – Magazyn Tygodnika *Solidarność*“ 1999 nr 8(15); audycje radiowe w programie pierwszym PR i dla zagranicy w lipcu 1999 r.).

WAŻNIEJSZE PRACE ORGANIZACYJNE I OPINIODAWCZE

1. Organizacja wyborów do Komitetu Historii Nauki i Techniki na lata 1999–2002

Najpoważniejszym zadaniem KHNiT w roku sprawozdawczym było zorganizowanie wyborów (wybory tajne, głosowało ponad 100 historyków nauki i techniki w ogólnopolskiej skali).

W drugiej – organizacyjnej – części posiedzenia Komitetu w nowym składzie w dniu 8 czerwca przeprowadzono tajne wybory do Prezydium, w wyniku których jego skład w kadencji 1999–2000 przedstawia się następująco:

Przewodnicząca: prof. dr hab. Irena Stasiewicz-Jasiukowa

Wiceprzewodniczący: prof. dr hab. Rornan Duda

Wiceprzewodniczący: prof. dr hab. Tadeusz M. Nowak

Sekretarz naukowy: prof. dr hab. Ryszard W. Wołoszyński

Członkowie:

prof. dr hab. med. Tadeusz Brzeziński

prof. dr hab. Tomasz Majewski
prof. dr hab. Konrad Rudnicki
Sekretarz techniczny: mgr Artur Nojszewski.

2. Prace opiniodawcze

Na prośbę dyrektora Muzeum Żup Solnych w Wieliczce (zabytek klasy zeroowej, wpisany na światową listę dóbr kultury i dziedzictwa) Prezydium Komitetu włączyło się w zabiegi o zachowanie dotychczasowego statusu muzealnego Żup Solnych, by tą drogą uchronić ich substancję przed zagrożeniem nadmiernej i niewłaściwej eksploatacji – m.in. przed wkroczeniem przedsiębiorstwa komercyjnego (korespondencja z Ministerstwem Finansów, Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Sejmową Komisją Kultury).

Przewodnicząca Komitetu opiniowała również kilka projektów wydawnictw (dla KBN, Wspólnoty Polskiej oraz oficyn wydawniczych, jak np. Bellona).

WSPÓLPRACA KOMITETU Z ZAGRANICĄ

1.. Działalność Komitetu Narodowego ds. Współpracy z Międzynarodową Unią Historii i Filozofii Nauki – Sekcja Historii Nauki (IUHPS/DHS)

Dzięki wyborowi prof. dra hab. Romana Dudy – wiceprzewodniczącego KHNiT (Komitet jest jednocześnie polską grupą narodową) – do Prezydium Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki, Sekcja Historii Nauki (IUHPS/DHS), rozwijała się bardziej intensywnie bezpośrednia współpraca polskich historyków nauki z tą organizacją. Uzyskaliśmy możliwość autentycznego wpływu na charakter działalności Unii w skali międzynarodowej. Prezentujemy lepiej niż poprzednio kierunki badawcze historii nauki i techniki w Polsce, co jest istotne o tyle, że nasza koncepcja historii nauki różni się od trendów występujących w innych krajach; odmiennie od zaniżanej tam ostatnio pozycji historii nauk społecznych polscy historycy nauki dążą do zrównania jej rangi z preferowanymi w IUHPS/DHS dziejami nauk ścisłych i przyrodniczych. Zależy nam, ażeby znalazło to wyraz w charakterze najbliższego Kongresu Historii Nauki, który odbędzie się w Meksyku w dniach 4–9 lipca 2001 r.

W roku sprawozdawczym zaktywizowała się nasza współpraca z Komisjami, działającymi w IUHPS/DHS, a mianowicie z Komisją Nauczania Historii Nauki i Techniki oraz z Komisją Bibliografii i Dokumentacji, do których przesyła się systematycznie materiały o działaniach z tego zakresu w Polsce.

Grupa Narodowa ustaliła, że zgodnie z życzeniem władz IUHPS/DHS prześlemy na piśmie nasz wniosek w sprawie kandydowania przedstawicieli Polski do najwyższych władz Unii) kandydatem będzie nadal prof. Roman Duda – historyk matematyki, były Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, który od kilku lat współpracuje efektywnie z Prezydium IUHPS/DHS.

2. Inne formy współpracy z zagranicą

Komitet Historii Nauki i Techniki PAN współpracuje systematycznie z Towarzystwem Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej na Białorusi. Zapoczątkowana została wspólna dwujęzyczna seria publikacji „Wybitni Polacy na Ziemi Lidzkiej“ pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, przewodniczącej KHNiT PAN (szerzej zob. Działalność wydawnicza).

Ponadto Komisja Historii Medycyny prowadziła systematyczną współpracę z niemieckimi historykami medycyny, organizując sukcesywnie naukowe spotkania – wymiennie w Polsce i Niemczech, zaś Komisja Syberyjska z rosyjskimi historykami nauki.

Pomijamy w tym miejscu indywidualną współpracę naukową członków KHNiT PAN z ośrodkami zagranicznymi, która jest nader intensywna, a nie łączy się bezpośrednio z planami prac Komitetu.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

W serii wydawniczej KHNiT PAN „Rozprawy z dziejów nauki i techniki“ ukazała się książka pióra Tadeusza Brzezińskiego pt. *Polskie peregrynacje po dyplomy lekarskie (od średniowiecza do odzyskania niepodległości w 1918 r.)* jako IX tom tej serii (Retro-Art, Warszawa 1999 ss. nakład 500 egz. – cena 20 zł).

Ponadto w ramach serii „Wybitni Polacy na Ziemi Lidzkiej“ wydano wspólnie Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Lidzkiej (Lida-Białoruś) opracowanie pióra Pawła Komorowskiego (Warszawa) i Aleksandra Kołyszki (Lida) pt. *Ludwik Narbutt* (Wyd. Retro-Art., Warszawa-Lida 1999, ss. 41, nakład 200 egz.). Egzemplarze publikacji wysłano nieodpłatnie do Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej w celu rozprowadzenia na Białorusi – przede wszystkim wśród tamtejszych Polaków oraz do Fundacji Armii Krajowej w Londynie, która współfinansowała to wydawnictwo.

INNA DZIAŁALNOŚĆ KOMITETU

Komitet współpracuje systematycznie z Towarzystwem Przyjaciół Nałęczowa (wspólna konferencja, zob. punkt I – c, projekt wspólnego cyklu wydawniczego), z Wigierskim Parkiem Narodowym (odbudowa Stacji Hydrobiologicznej im. Alfreda Lityńskiego nad Jeziorem Wigry), z Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, z Muzeum Przemysłu Naftowego im. I. Łukasiewicza w Bóbrce.

Ponadto w roku sprawozdawczym – jak i w latach poprzednich – trwała współpraca z historycznymi sekcjami różnych towarzystw naukowych (Polskie Towarzystwo Matematyczne, Polskie Towarzystwo Chemiczne, Polskie Towarzystwo Botaniczne, Polskie Towarzystwo Historyków Medycyny i Farmacji i in.). W roku 1999 została też nawiązana współpraca z Komisją Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Ryszard W. Wołoszyński
(Warszawa)

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA
KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZA LATA 1994–1999

Komitet Historii Nauki i Techniki organ Polskiej Akademii Nauk prowadzi szeroko zakrojoną, różnorodną działalność wydawniczo-naukową. W jej ramach przygotowywane są wydawnictwa seryjne i pozaseryjne – ściśle naukowe publikacje, jak też popularne przeznaczone dla Polaków nie mieszkających w Polsce. To z inspiracji Komitetu od 1994 roku ukazuje się seria wydawnicza „Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki”. Pieczę nad kolejnymi publikacjami sprawuje prof. Irena Stasiewicz-Jasiukowa – przewodnicząca Komitetu Redakcyjnego, będąca jednocześnie przewodniczącą Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. W skład Komitetu Redakcyjnego w tej kadencji wchodzi: wiceprzewodniczący prof. Tadeusz Marian Nowak, oraz profesorowie Tadeusz Brzeziński, Roman Duda, Tomasz Majewski, Konrad Rudnicki, Ryszard W. Wołoszyński.

Programowym założeniem serii jest wydawanie najważniejszych publikacji o charakterze syntetycznym, jak też opartych na niepublikowanych dotąd materiałach źródłowych. Wydawnictwa te, z ogólnie pojętego zakresu historii nauki, prezentują nieznane dotychczas materiały archiwalne i rękopiśmienne. W ramach tej serii nie ukazują się prace o charakterze przyczynkarskim. Autorami monografii są nie tylko członkowie Komitetu HNiT, lecz historycy różnych dyscyplin z całej Polski.